Tóth Tamás

„Jövőépítés technikái”.

Terület-, gazdaság- és közösségfejlesztés és építés támogatásának módszertani lehetőségei

1. **Bevezetés**

„Nem mondhatom el senkinek,
elmondom hát mindenkinek
Próbáltam súgni, szájon és fülön,
mindnyájatoknak, egyenként, külön.
A titkot, ami úgyis egyremegy,
S amit nem tudhat más, csak egy meg egy.”

Karinthy Frigyes: Előszó

Karinthy Frigyes bizonyára sokak által ismert gondolatai szorosan kapcsolódnak a bevezetőhöz, mivel a tanulmányban szereplő fogalmak, eszmék által körbejárt témakör a területi tervezés és programozás és annak feldolgozásra került módszerei megkerülhetetlen hatást gyakorolnak jövőnkre és mindennapi életünkre így fontos elmondani „MINDNYÁJATOKNAK, EGYENKÉNT, KÜLÖN”.

A tanulmány a tervezés egyes kérdéseiben új utakat keres, melyek hatékonyabbá és egyszerűbbé teszik a tervezést és közelebb viszik a való élethez, azért is mert, ahogy azt már rengetegen leírták: a különböző gazdasági és társadalmi folyamatokat nem lehet hosszabb és rövidebb időszakosra szóló tervek nélkül a jó szerencsére bízva működtetni.

Egy társadalom rendszerét vizsgálva a jólét, avagy életminőség javítása domináns célként határozható meg. Ennek megfelelően egy tervezési rendszer vizsgálatakor, az elméleti rendszerek áttekintésekor fontos tényező a pontos cél meghatározása. A területfejlesztés rendszerében a **fejlődés** négy terület köré koncentrálódik, úgymint.

- gazdasági (hatékony cégek, alacsony munkanélküliség, nagy jövedelmek, fogyasztó, stb.),

- politikai (demokratikus közélet, jó légkörű városirányítás, közvetlen érdekérvényesítés, stb.),
- kulturális (gazdag kulturális élet, színvonalas oktatás, változatos rendezvények, sport- és tudományos élet, stb.),
- környezeti, ökológiai (természeti értékek állapota, védelme, ökológiai fejlesztések, stb.). (Piskóti, 2000)

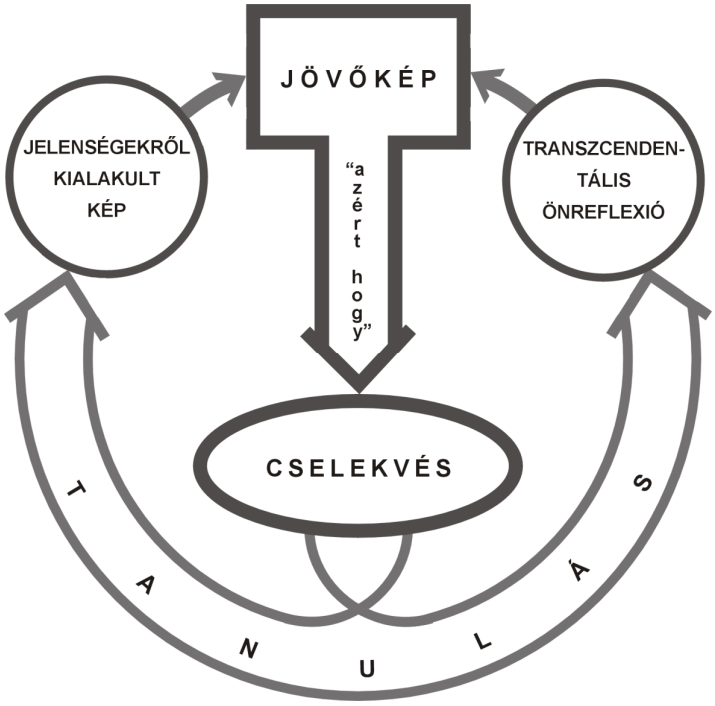
Ezen négy terület egysége, összhangja biztosíthatja, hogy megfelelő gazdasági életszínvonalon, sikeres üzleti működés mellett, jó közéleti, demokratikus, polgárbarát városműködés, gazdag tudományos, művészeti, sport kínálat, tevékenység, lehetőség jelenjen meg egy értékeiben megőrzött, védett környezet, ökológiai tudatosság mellett.

Az egyes területeken megfogalmazott célok gyakorta mondanak ellent egymásnak, pl. egy gazdasági növekedés nem mindig szolgálja közvetlenül az ökológiai célokat. (Káposzta, 2007) Ilyenkor egy olyan kompromisszum elérése kívánatos, mely az „összelégedetlenség" minimalizálását jelenti. A jólét, mint végső cél elérése számos elemből tevődik össze, melyeket gyakran találunk meg az egyes régiók, települések terveiben. A vonzerő, attraktivitás, versenyképesség növelése eszköz-jellegű, közvetlen célokként jelennek meg. Természetesen a négy cél mindegyike további részcélokká bontható, s így alakul ki az a többszintű (stratégiai és taktikai) **célhierarchia**, melynek komplexitása, belső összefüggésrendszere leképezi a régió és város, településmarketingbeli aktivitásait. Az egyes tartalmi területeken a célok kibontása három cselekvési síkon jeleníthető meg, azaz megfogalmazódnak:

- fejlesztési, növekedési, új megoldásokat felvonultató, sokszor innovatív törekvések,
- a meglévő intézmények, szervezetek hatékonyabb működtetésére szolgáló javaslatok, célok,
- illetve az ezeket kísérő vagy éppen önálló kommunikációs, promóciós törekvések.

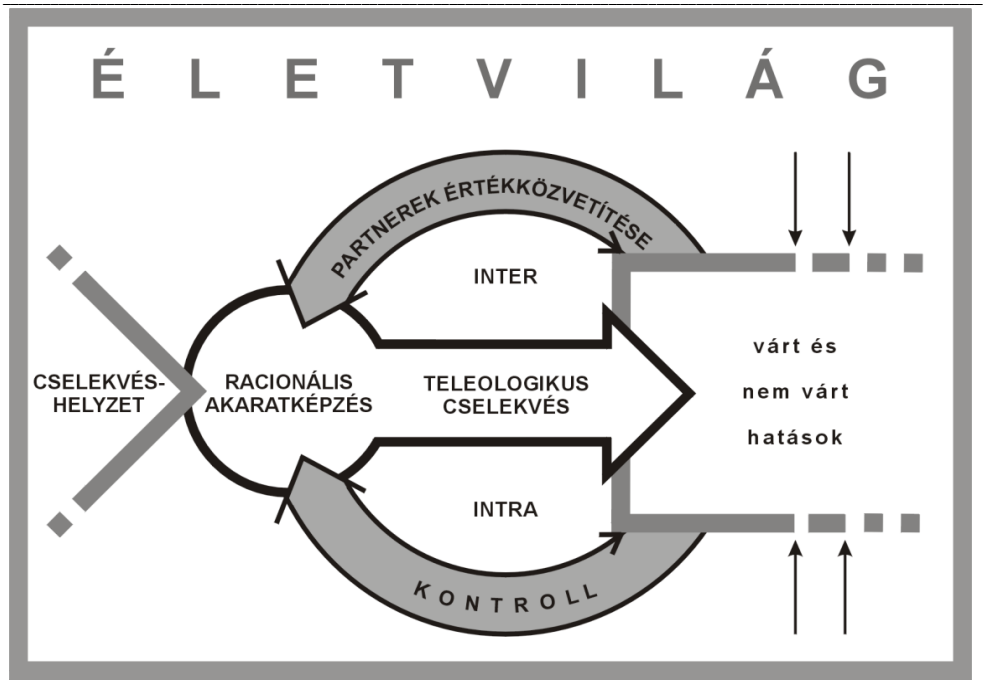
A probléma felismerése beavatkozási igényt, akciót generál. Feladatként jelentkezik tehát egy beavatkozási terv, illetve **stratégia** elkészítése. A beavatkozási terv egy cselekvési **program** kidolgozását igényli, ami egy projektben ölt testet, illetve jelenik meg. A helyzetleírás és a stratégia közötti kapcsolatot a **SWOT analízis** teremti meg. A SWOT analízis mellett ebben a fázisban a leggyakrabban alkalmazott módszer a **logikai keretmátrix (LFA) módszere**. A ciklus követ-

kező fázisa a **megvalósítás**, illetve végrehajtás. Ezzel párhuzamosan zajlik a **monitoring** tevékenység. A monitoring a projekt megvalósulásának folyamatos figyelése, rendszeres információ gyűjtés a projekt helyzetéről és visszacsatolás az érintettek felé. A hatékony monitoring sokféle technikát alkalmaz. E technikák közül kitüntetett szerepe van az indikátoroknak, de nem csak ebben, hanem a ciklus többi fázisában is. A megvalósítást az **értékelés** fázisa követi. E fázisban összegezhetők a tapasztalatok, amelyek alapját képezhetik egy új probléma eredményes megszüntetése érdekében indított újabb ciklus zavartalan levezénylésének, mivel a ciklus egy tanulási folyamatként is értelmezhető. Az ábrából az is kitűnik, hogy a ciklus, különböző szinteken is értelmezhető, de egy magasabb szinten értelmezett ciklus fázisainak más lesz a tartalma. Az életciklus-modell alkalmas az egyes szintek integrálására is, mivel a programot projektciklusok sorozataként, a szakpolitikát pedig programciklusok sorozataként kezeli, illetve értelmezi. Az elmondottakból az is következik, hogy ezek a ciklusok időben párhuzamosan, és különböző szinteken, azaz más dimenzióban zajlanak.

1.2. ábra: **A jövőorientált normatív tervezés ciklikus kísérletezési folyamata**

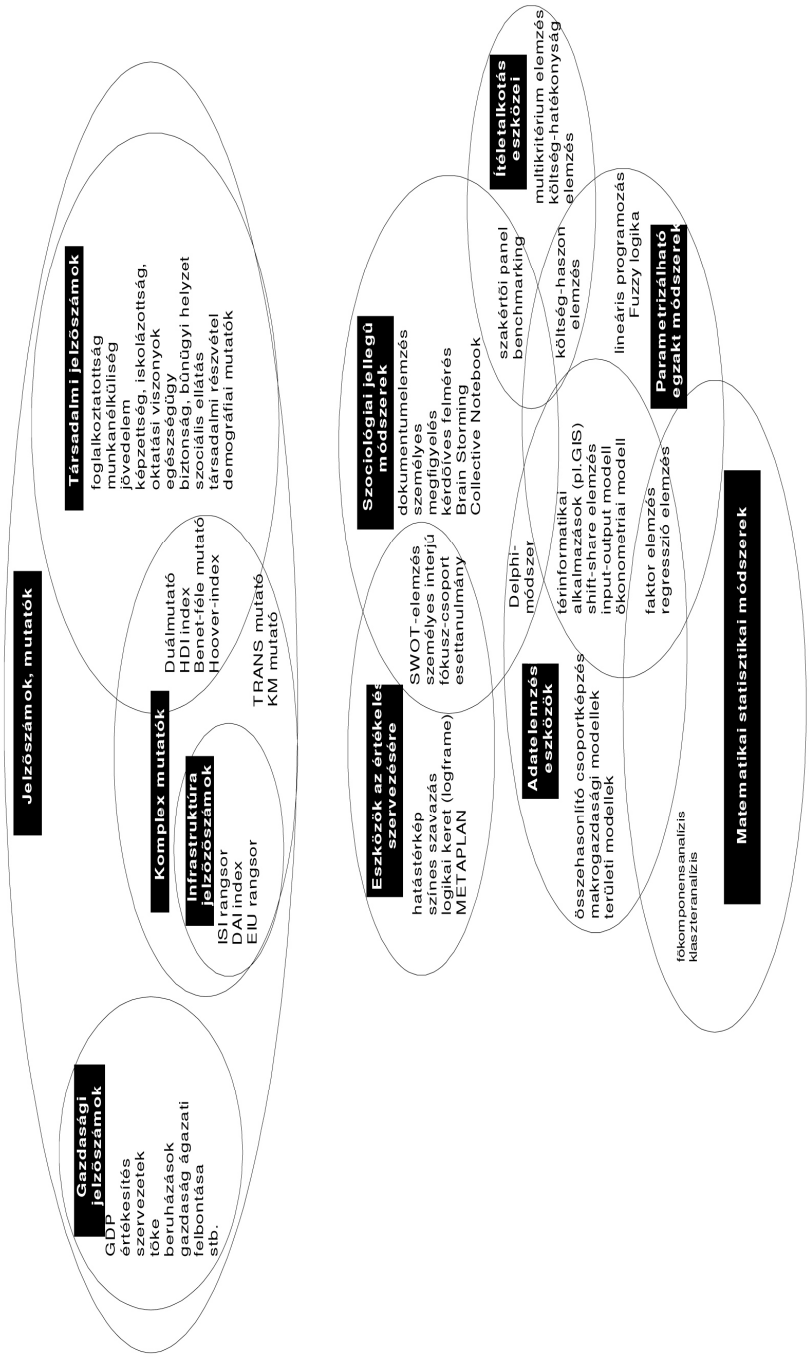
Forrás: Faragó, 2009.

1.3. ábra: **A tervezés kettős tanulási és ellenőrzési köre**

Forrás: (Faragó, 2009)

Tehát a tervezés „kísérletezésen" alapuló ciklikus tanulási, racionalizálási folyamat, a sikerorientált intencionális társadalmi cselekvés egyik jól strukturált instrumentális módja, az (ex ante) irányítás explicit eszköze. A tervező a történetileg szituált jelenhez egzisztenciálisan kötődő, érvelési és stratégiai kompetenciákkal rendelkező kommunikatív individuum. A terv a szándékolt cselekvések konkrét pillanatban rögzített (előrevetített) képe, a normákkal átszőtt társadalmi cselekvés objektivációja, elfogadása pedig kötelezettségvállalás. A tárgyiasulás nem elsősorban a megvalósítás érdekében szükséges, hanem az átláthatóságot, a véleményezhetőséget, a partnerség elvének teljesíthetőségét, a számonkérhetőséget szolgálja. Mindezek biztosítása érdekében használatát a társadalmi normák és azokat szakaszosan követő jogszabályok szabályozzák. Információkat tartalmazó, üzenetet közvetítő, mértéket adó kommunikációs eszköz. A terveket maradéktalanul nem megalapozható és igazolható hipotézisként foghatjuk fel, amelyeket időről időre felül kell vizsgálni (Faragó, 2009).

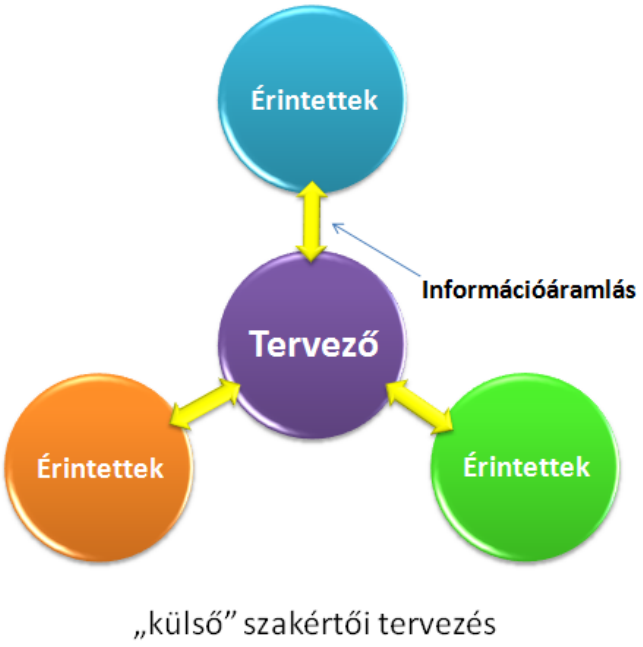

1.5. ábra: ***A területi programozás során felhasználható módszerek rendszere***

Forrás: Tóth, 2008

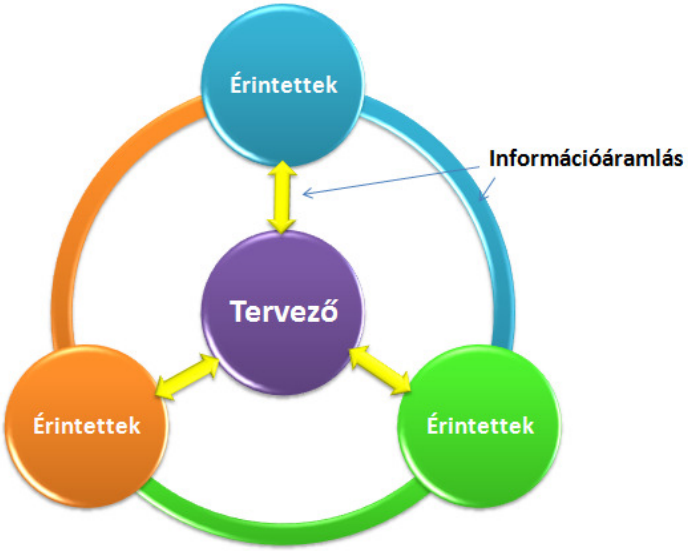
A területfejlesztés egyik alapvető jellemzője a „külső” szakértői tervezés, amely sok hiányossággal bír, valamint eredményessége is kifogásolható. A probléma alapját az képezi, hogy a tervező az általa fontosnak ítélt társadalmi szereplőket keresi meg és a tőlük begyűjtött információ egyedül a tervező kezében összpontosul. (Kassai - Ritter, 2011) Az így kapott információhalmazra alapozva magát a döntést is a tervező hozza meg.

Természetesen a tervezés csak a megfelelő módszerek hatékony felhasználásával lehet sikeres, e módszertani arzenál kivonata található a következő ábrán, mely jól szemlélteti a módszerek sokszínűségét, sajnos ezen eszközük töredéke kerül felhasználásra a tervezési folyamatok során…

1.4. ábra: ***Külső szakértői tervezés sémája***

Forrás: (Tóth–Oláh, 2012)

1.5. ábra: ***Belső közösségi tervezés sémája***

Forrás: (Tóth- Oláh, 2012)

A külső szakértői tervezés során, a megkérdezetteknek nincs lehetőségük arra, hogy egymás gondolataira reflektáljanak, aminek következtében árnyaltabb vélemények fogalmazódhatnának meg. Bár az információ legtöbbje az érintettektől származik, mivel nincs közöttük kommunikáció a döntésbe sincs lényegi beleszólásuk. Emiatt a terv utólagos társadalmasítása nehézségekbe ütközhet, mivel korán sem biztos, hogy az adott fejlesztéssel a közösség igényei valóban kielégíthetőek. Ha az érintettek nem fogadják el a tervet, máris konfliktushelyzet adódik, ami minden résztvevő számára komoly terhet jelenthet, és a jövőbeli fejlesztésekre is rányomhatja a bélyegét (Szaló, 2010).

A „belső” más néven közösségi tervezés nem egy tágabban értelmezett szakértői tervezés. Kulcseleme a helyi szereplők aktivizálása, a jövőkép közös kialakítása. A közösségi tervezés alkalmazásakor az érintettek már a tervezés legelején aktívan részt vesznek a munkában. A helyzetfeltárás alkalmával lehetőségük van megismerni egymást, megosztani egymással az elképzeléseiket és alapvető értékeiket, melyeket meg szeretnének valóstani. Tapasztalható, hogy a

szakértői tervezéshez képest sokkal magasabb a résztvevők elkötelezettsége, és aktívan részt vesznek a munkában. Az együttgondolkodás során kapott terv társadalmasítása meglehetősen könnyű, hiszen az a közösség által elfogadott konszenzussal jött létre (Szaló, 2010).

A közösségi tervezés „áldásos" hatásai

Míg a szakértői tervezés esetén a tervező célja hogy olyan információhoz jusson melyek alapján az érintettek számára elfogadható tervet tud alkotni, addig a közösségi tervezésnél a tervező helyi elemzés generálásával olyan tervet szándékozik körvonalazni amely minden résztvevő számára megfelel. Az információ kezelésében is eltér egymástól a két tervezési módszer: a szakértői tervezés esetén minden információ a tervező kézben összpontosul és ennek megfelelően a tervdokumentációt is a tervező fogalmazza meg, a közösségi tervezés esetén a közösen gyűjtött információk mindenki számára elérhetőek, valamint további felhasználásra is hasznosíthatóak. Ugyanígy az információ hozzáférhetőségében is eltérés mutatkozik, míg a „külső" tervezésnél az információhoz való hozzáférés az érintettek számára korlátozott, addig a „belső" tervezésnél korlátlan és állandó. Az információáramlás a szakértői tervezéskor szakaszosan érkezik, valamint nem összefüggő, a közösségi tervezésnél viszont összefüggő, egymásba kapcsolódó információáramlás figyelhető meg. A tervezés eszközeinek kiválasztásában is eltár e két tervezési módszer (Tóth-Görög–Pupos–, 2009).

A „külső" tervezés esetén maga a tervező választja ki, hogy melyik módszert alkalmazza, a „belső" tervezésnél azonban az érintetteknek is beleszólásuk van a módszerek megválasztásába, valamint ők maguk is megtanulhatják annak használatát. A legfontosabb eltérés azonban a helyi érintettek hozzáállásában figyelhető meg, miszerint a szakértői tervezés esetén az érintettek közömbösek, hozzáállásuk elutasító vagy elfogadó, a közösségi tervezés esetén azonban pozitív, együttműködő hozzáállás figyelhető meg. Mindezen tulajdonságok nagyban befolyásolják a tervezés eredményességét.

Túl azon, hogy a közösségi tervezés a területfejlesztés egyik hatékony eszköze, a közösség jelenére és jövőjére is pozitív hatást gyakorol. A tervek és projektek társadalmi elfogadottsága sokkal nagyobb, mint a szakértői tervezésnél. (Ritter, 2014b) A már eddig említett azonnali előnyökön kívül eredményessége még számos dologban megmutatkozik:

- Közös értékek melletti elköteleződés, a közösség fejlődése számára fontos kérdések és értékek kapcsán kialakult irányvonal, mely csupán a közösség bevonásával teremthető meg.
- Összetett szempont: nem elég csupán a statisztikákból kinyerhető objektív adatokat figyelembe venni, ki kell egészíteni a közösségtől beszerezhető szubjektív adatokkal is. Ennek fontos elemét képezi a közösség helyzetfeltárásba való bevonása, mely segít árnyaltabb adatokat gyűjteni az érintettek fejlesztéshez való viszonyáról.
- Újszerű megoldások: a tervező önmaga nem tudja pontosan feltárni a probléma gyökerét, szükséges ehhez az érintettek párbeszéde, ami így a közös tervezés során körvonalazódik. Ezután a tervező az adott problémára már létező megoldási sémái illetve a közösség által igényelt megoldások egyaránt beépülnek a tervezésbe.
- Fejlesztés létjogosultsága: számos esetben előfordul, hogy a fejlesztés során nem a közösség valós igényei kerülnek kielégítésre, így a fejlesztés nem lesz sikeres. Ezt elkerülendően a jó közösségi tervezés ezeket a valós igényeket tárja fel, és vezeti a fejlesztést sikerre. A fennmaradó elképzelések legtöbbször más forrásokból is megvalósíthatóak.
- Ellentétek kiküszöbölése, összhang, eredményesség: már a tervezés korai szakaszában célszerű bevonni az érintetteket, így rengeteg konfliktus elkerülhető, ezzel idő és pénz takarítható meg. Figyelembe kell venni a közösség akaratát, mivel a fejlesztés sikerességén túl, egyéb nyereséget is el lehet érni.
- Az érintettek elkötelezettsége: nagyban meghatározza a fejlesztés sikerét hogy a helyi szereplők mennyire elkötelezettek a projekt iránt. Minél több időt és energiát szánnak a terv alkotására és megvalósítására annál elkötelezettebbek lesznek és az nem csak a fejlesztés megvalósításánál hasznos, hanem a későbbiekben a létrejött eredmények fenntartását is megalapozza.
- Mindenki számára nyertes megoldások: mivel a közösségi tervezés alkalmával az érintettek megismerik egymás érdekeit, szempontjait és igyekeznek közös nevezőre hozni azokat, sokkal könnyebb így mindenki számára megfelelő és elfogadható megoldásokat találni, mint a szakértői tervezésnél.

A közösség bevonásának vannak bizonyos kritériumai, melyek számbavételét célszerű a tervezés előtt elvégezni valamint az esetleges kockázatokat is fel kell mérni. Tisztázni kell a fejlesztés indíttatását, milyen motivációs tényezők állnak rendelkezésünkre a tervezés során. A tervezés sok fáradozást igényel az összes résztvevőtől. (Ritter, 2014a) A sok idő és energia befektetésen túl meg kell küzdeni azzal a pszichés nyomással, amely az emberi gyengeségek és konfliktusokkal történő szembesüléskor keletkezik. Azok a tervezők testesíthetik meg a közösségi tervezés biztos motivációs hátterét, akik kellő elszántságuk, munkájuk és meggyőzőerejük által a lakosság érdeklődését fel tudják kelteni és ösztönözni tudják az érintetteket a munkájuk eredményes elvégzésében. Fel kell mérni a tervezési folyamat gazdáinak hogy milyen erőforrásokkal (idő/pénz) rendelkeznek. Elsősorban a tervezésre fordított idővel és pénzzel kell kalkulálni, mivel ez a sikeres tervezés egyik alapfeltétele. A szűkös és rosszul felhasznált erőforrások akadályozzák a cél elérését, konfliktusokhoz és kölcsönös vádaskodáshoz vezethetnek. Ezért elengedhetetlen hogy a meglévő kapacitáshoz mérten legyen megválasztva az alkalmazandó módszer és legyen kitűzve a cél. A tervezői készségeket is fel kell mérni, hiszen egy műhelyvita, csoportos beszélgetés alkalmával is szükség van ilyen képességekre. A nemzetközi szakirodalom számos technikát sorol „amelyek lehetővé teszik, hogy egy megbeszélés hatékonyan, az egybegyűltek előzetesen kinyilvánított elvárásainak megfelelően, demokratikusan (mindenkit egyformán érvényesülni hagyván, vagy akár szelíden kényszerítvén), s az eltervezett időkereteken belül maradva folyjék” (Szaló, 2010).

A közösségi tervezés, mint a területfejlesztés eszköze számos problémára megoldást nyújt, bár használata nem minden esetben egyszerű, de alkalmazása nagyban hozzájárul a tervezés sikerességéhez. A civilszervezeteken túl, az önkormányzatok, a helyi vállalkozások, a fejlesztési terveket készítő szakemberek, kistérségi társulások, valamint a minisztériumok tervezési feladatait ellátó szakemberei is alkalmazhatják.

Irodalomjegyzék

Faragó L. (2009): Habilitációs tézisek, Győr, 2009.

Káposzta, J. (2007): Regionális gazdaságtan. Egyetemi jegyzet. SZIE Kiadó Gödöllő, 2007. 120 p.

Kassai Zs. - Ritter K. (2011): Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben. Gazdálkodás 55 (4) pp. 337-346. ISSN0046-5518.

Ritter K. (2014a): Possibilities of local economic development (LED) inlagging rural areas. Acta Carolus Robertus 4. (1) pp. 101-108. ISSN 2062-8269

Ritter K. (2014b): A szociális gazdálkodás lehetőségei a helyi gazdaságfejlesztés-ben. pp. 1261-1270.In: Takácsné Gy. K. (Szerk.): XIV. Nemzetközi Tudományos Napok – Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék (Gyöngyös, 2014. március 27-28.): Gyöngyös: Károly Róbert Fősikola. ISBN978-963-9941-76-2

Piskóti, I. (2000): A régió és településmarketing kockázatai - a célrendszer és a stratégiai döntési dimenziók.

Szaló, P. (2010): Területfejlesztési füzetek 1. : segédlet a közösségi tervezéshez, Budapest 2010. 93 p.

Tóth T.- Pupos T.- Görög M (2009): Terület- és projekttervezés, Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, (Tóth, T. szerk.) 190 p.

Tóth T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development 105-119. p in AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspektive of V4 Region and its Neighbour – Ukraine, Editors: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha. Editorial House Wies Jutra, Warsaw 2008 pp. 157 ISBN83-89-503-62-x

Tóth T. - Oláh I. (2012): A közösségi tervezés elméleti és gyakorlati alapjai In: Farkas A. - Kollár Cs. : A filozófia párbeszéde a tudományokkal: A 70 éves Tóth Tamás professzor köszöntése. 447 p. Budapest: Protokollár Tanácsadó Iroda, 2012. *pp. 358-370.* (ISBN:978-963-7044-61-8)